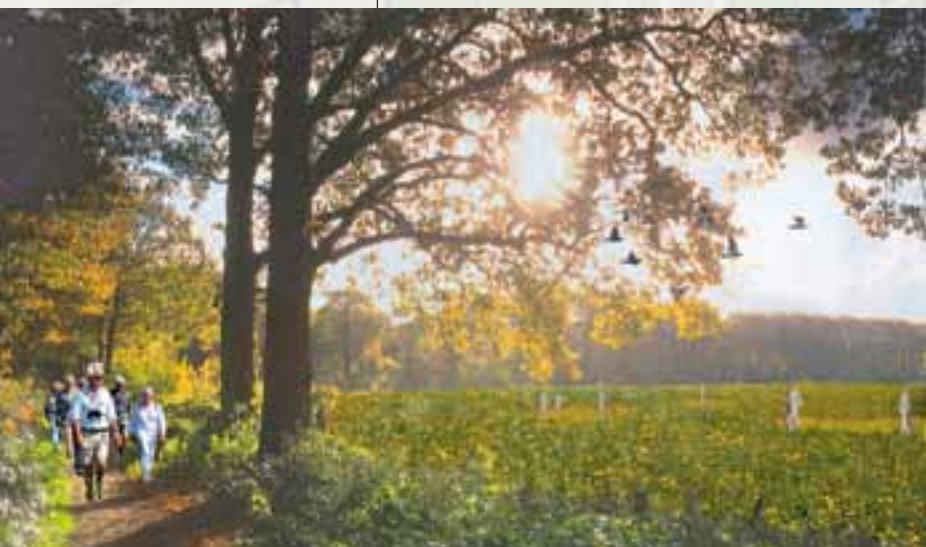

Irene Edzes
Tom Bullens
bureau Vollmer & Partners

Een ontwerpende natuurbegraafplaats in het Nederlandse

De begraafplaats heeft in de landschapsarchitectuur een eigen, rijke geschiedenis. De natuurbegraafplaats wordt hierin een nieuw hoofdstuk. In Nederland is het fenomeen noch vrij pril. Operationeel zijn nu een stuk of vijf natuurbegraafplaatsen en er staan nog enkele op de rol. Als ja dat vergelijkt met de veertig natuurbegraafplaatsen in Duitsland en de ruim 250 in het Verenigd Koninkrijk is dat een vrij bescheiden aantal.

*'Herstel van het essenlandschap',
voorbeelduitwerking op
zandgrond.*

Voor natuurbegraven valt veel te zeggen. Vergelijken met een 'traditionele' vorm van begraven sluit natuurbegraven beter aan op een vrije levensstijl en op de brede waardering voor natuur en landschap. Het laat weinig zorg aan de nabestaanden, want het biedt een onderhoudsarm alternatief voor het graf en gaat (veelal) gepaard met langdurig grafrecht.

De netelige beslissing voor ruimen of verlengen is daarmee verleden tijd. Het biedt meer vrijheid in ceremonie, afgestemd op persoonlijke wensen en voorkeuren.

Het principe van langdurig grafrecht en de vrijheid in graforiëntatie komen bovendien tegemoet aan de vraag van verschillende bevolkingsgroepen die op dit moment overwegend kiezen voor een begrafenis in het vroegere vaderland.

Luchtfoto huidige situatie,
bron: Google Earth.

Impressie 'Herstel van het
essenlandschap'.

onderzoek naar landschap

VRAAG, MAAR WEINIG AANBOD

Er is vraag en wie de mediaberichten volgt, ziet dat er ook een behoorlijk aantal initiatieven is. Wat is dan de verklaring dat er weinig natuurbegraafplaatsen zijn in Nederland? En waarom bevinden deze zich in de uithoeken van het land en niet dichterbij de grote steden? Hiervoor zijn twee belangrijke redenen aan te voeren. In de eerste plaats de Wet op de lijkbezorging. Deze wet maakt dat voldoende drooglegging vereist is voor het realiseren van een begraafplaats. In de laaggelegen en natte delen van Nederland is een dergelijke droge ondergrond weinig voorhanden en juist daar bevinden zich de meer verstedelijkte gebieden. In de tweede plaats is de natuur een schaars goed, met name in de dichtbevolkte delen van het land. Elke vorm van medegebruik of herbestemming is bij voorbaat omstreden, ook als het gaat om iets wezenlijks als begraven.

Toch zien wij kansen om de natuurbegraafplaats een vanzelfsprekende plek te geven in het Nederlandse landschap. De vele plannen die er zijn voor natuurontwikkeling en landschapsherstel vormen hiervoor de aanleiding. Juist door het natuurbegraven te integreren in dergelijke plannen, kunnen de bottlenecks worden omzeild. Het wordt niet toegevoegd aan bestaand, hooggewaarderd gebied, maar gaat mee in een bredere ontwikkeling die gericht is op verbetering of herstel van landschapswaarde, natuurwaarde en recreatief medegebruik.

Het natuurbegraven kan zodanig in de plannen worden geïntegreerd dat de juiste condities ontstaan voor het begraven, zoals de vereiste drooglegging. Niet in alle gebieden zal dit lukken, maar met enig speurwerk en creativiteit toch in vele.

Belangrijke kans voor natuurbegraven lijkt te liggen in de versterking van natuurwaarde, de realisatie van nieuwe natuur. Maar ook het omgekeerde is het geval. Juist nu natuurontwikkeling onder druk staat en er nieuwe vormen van financiering gevonden moeten worden, biedt het natuurbegraven uitkomst. Het kan één van die functies zijn die aanleg, beheer en onderhoud, financieel kunnen dragen.

'LANDSCHAP ALS NALATENSCHAP'

Om de mogelijkheden te onderzoeken die de natuurbegraafplaats en het Nederlandse landschap elkaar te bieden hebben, is een ontwerpend onderzoek verricht: 'Landschap als Nalatenschap' (Vollmer & Partners, juni 2011). Het Stimuleringsfonds voor Architectuur heeft dit onderzoek financieel ondersteund.

Een kleurrijke klankbordgroep van beleidsmakers en (praktijk)deskundigen heeft tijdens het onderzoek voor input en reflectie gezorgd. De input kwam zowel van de ministeries van EL&I (Economische Zaken, Landbouw en Innovatie) en van I&M (Infrastructuur en Milieu), als van diverse onderzoekers in Nederland en het Verenigd Koninkrijk en van pioniers en trendsetters.

Het volledige rapport 'Landschap als Nalatenschap' is te vinden op de website van bureau Vollmer & Partners: www.vp.nl

Onderzoeksteam
Vollmer&Partners:
Tom Bullens, Martijn Tillema, Irene Edzes
Klankbordgroep:
Andy Clayden, Niek Hazendonk, Jan Kadijk, Mirjam Klaassens, Ab en Trudy Middelloop, Gé Peterink, Hannah Rumble, Els Snijders, Ada Wille

Natuurbegravingplaatsen zijn in het onderzoek gedefinieerd als plekken waar het begraven een ondergeschikte rol speelt ten opzichte van de natuur en het landschap. Individuele graven zijn ondergeschikt aan het landschappelijke totaalbeeld. De ordening en markering van de graven volgt uit de aard van het gebied. Uiteindelijk worden de graven geheel opgenomen door de natuur en gaan deze op in het totaal. In de studie is daarbij geprobeerd om de scope zo breed mogelijk te houden. Niet zozeer de bestaande natuurbegravingplaatsen zijn als inspiratiebron gebruikt, maar juist het landschap zelf. Alle vormen van natuur en landschap die Nederland rijk is, zijn op de toepasbaarheid onderzocht.

De ontwerpstudie had in de eerste plaats tot doel om in ruimtelijk en programmatisch opzicht de mogelijkheden te verkennen. Aan de financiële haalbaarheid is echter ook aandacht besteed. Bij alle voorbeeldontwerpen wegen de opbrengsten uit het begraven op tegen de te maken kosten. Niet alleen de kosten voor aanleg, maar ook die voor beheer, onderhoud, management, grondverwerking, etc. Voor een businessplan zijn uiteraard complexere afwegingen en berekeningen noodzakelijk. Uiteindelijk moet je de graven ook daadwerkelijk zien te verkopen. Op hoofdlijnen maakt de studie in elk geval duidelijk wat het natuurbegraven financieel kan dragen.

TWAALF PLANNEN

Voor kenmerkende Nederlandse landschapstypen zijn twaalf voorbeeldontwerpen van natuurbegravingplaatsen gemaakt. De ontwerpen zijn zoveel mogelijk uitgelijnd met de actuele ambities voor

het landelijk gebied. Herstel van houtwallen en heide vormde bijvoorbeeld de aanleiding voor de voorbeelduitwerking in de Kempen. Het begraven is daarbij subtiel ingepast in enkele groene kamers of in besloten hoeken tussen bosrand en heide. Tevens is gezocht naar een optimale afstemming op het recreatieve padennetwerk en de nabijgelegen dorpskern. Door een gezoneerde aanpak is het begraven goed bereikbaar voor wie dat wil, maar niet prominent aanwezig voor de recreatieve wandelaar op de doorgaande paden. Er is in feite gezocht naar een zo groot mogelijke synergie.

Een ander voorbeeldontwerp richt zich op het veenlandschap. Dit om aan te tonen dat de natuurbegravingplaats in alle delen van het land toepasbaar is, niet alleen op de hoge kalk- en zandgronden. De gekozen locatie is een schakel uit de EHS (Ecologische Hoofdstructuur) in het overgangsgedebiet tussen Den Haag en Rotterdam. Voor natuur en landschap is daar een hoog ambitieniveau op zijn plaats. De centrale ligging maakt echter ook een exclusiever aanbod mogelijk. Gezien de Wet op de lijkbezorging is het begraven hier beslist geen eenvoudige operatie, maar door nadere studie van de landschappelijke ondergrond bleek het toch mogelijk. Gebruik is daarbij gemaakt van een kreekkrug die een solide drager vormt in de ondergrond. Deze is nu subtiel herkenbaar in het polderlandschap, maar wordt in het ontwerp uitgelicht tot een keten van eilanden die lijken op te rijzen uit het water. Het omliggende gebied wordt omgevormd tot een aaneengesloten nat natuurgebied. De graven zijn alleen per boot bereikbaar en worden subtiel gemarkeerd door de inscriptie op een meerpaal.

Gedurende de studie kwamen wij er steeds meer achter dat het natuurbegraven meer te bieden heeft dan aanvankelijk gedacht. Een schat aan mogelijkheden bleek te liggen in de vele cultuurhistorisch waardevolle landschappen die Nederland rijk is. Door het principe van de natuurbegravingplaats in een breder perspectief te plaatsen ontstaan tal van toepassingsmogelijkheden. Zo is een voorbeeldontwerp gemaakt voor het Limburgse Heuvelland, waarbij graften in oorspronkelijke luister worden hersteld en één voor een hoogstamboomgaard in de Betuwe. Daarnaast zijn ontwerpen gemaakt voor specifieke monumentale plekken, bijvoorbeeld om een verlaten militair terrein een nieuwe bestemming te geven, een vervallen fort van de Nieuwe Hollandse Waterlinie te restaureren of om een afgegraven Friese terp te herstellen. Ook bij

'Varend vaarwel in het veenlandschap'; voorbeelduitwerking op laagveen.

Montage op bestaande
kreekrug, toekomstige
situatie.

deze ontwerpen is het begraven zeer bescheiden aanwezig en lijken de graven op te gaan in het landschap of voegen deze zich naadloos in de monumentale plek.

Alle voorbeeldontwerpen streven naar een brede meerwaarde voor natuur, landschap en recreatie. In sommige gevallen is daar nog een scheepje bovenop gedaan en krijgt de natuurbegraafplaats een strategische betekenis. Ze wordt dan ingezet om een wenselijke sanering te financieren of om een bufferzone te realiseren en verrommelde kassen op te kopen en op te ruimen. Ook daarbij blijkt de natuurbegraafplaats breed inzetbaar.

CONCLUSIE

Demografische veroudering ('de grijze golf') maakt dat naar alle verwachting de behoefte aan begraafplekken sterk zal toenemen. Met natuurbegraafplaatsen kan de piekbelasting op een aansprekende en duurzame manier worden opgevangen. Uit de studie blijkt dat deze ook actief kan worden ingezet als kostendrager. Een win-win situatie. Omdat het mens en natuur nader op elkaar betreft, geeft natuurbegraven bovendien meer inhoud en een diepere betekenis aan het landschap. Er lijkt dus reden genoeg om tot realisatie over te gaan.

HET VERVOLG

De belangrijkste obstakels op de weg willen wij niet ongenoemd laten.

Een eerste hindernis is de Wet op de lijkbezorging. Deze is al weer twee decennia geleden vastgesteld. Wie de moeite neemt om deze te bestuderen, merkt al snel dat het fenomeen natuurbegraven toen nog niet bestond. De wet lijkt er vooral op ingericht om de gangbare routine van tijdelijke graven en ruimen in goede banen te leiden. De vereiste drooglegging (graf versus grondwaterpeil) en eisen aan de bodemsamenstelling hebben daar ook direct mee te maken. Voor de praktijk van ruimen is een vlotte ontbinding noodzakelijk, om onaangename confrontaties voor grafruimers te vermijden. In de studie 'Landschap als Nalatenschap' is getracht met de nodige vindingrijkheid oplossingen te vinden en aanleidingen te zoeken in het landschap. Voor een bredere ontplooiing van het natuurbegraven staat de wet echter wel degelijk in de weg. Bij het langdurig of eeuwigdurend begraven in de natuur zijn de vereisten echter veel te zwaar, omdat het ruimen daar niet of nauwelijks voorkomt. Nieuwe wetgeving is hier dan ook op zijn plaats.

Een tweede belemmering is het Alterra-rapport uit 2009 'Terug naar de natuur'. In dit rapport wordt nader ingegaan op de mogelijke gevolgen van natuurbegraven voor natuur en milieu. De conclusies van het rapport zijn van het begin af aan omstreken. Het richt zich op begraven in bestaande natuur (met name bos) en houdt geen rekening met de verbeteringen die bij aanleg en beheer worden doorgevoerd. Het rapport geeft maximale dichtheden aan, terwijl een gedegen onderzoek daarvoor ontbreekt. Deze maximale dichtheden zijn echter voor diverse plannen en initiatieven zeer bepalend geweest, tot gerechtelijke uitspraken aan toe. Een beter onderbouwde opvolger is daarom geen overbodige luxe, één waarbij het natuurbegraven in een breed perspectief wordt bekeken.

Lokale bestuurders vormen de derde horde. Hoewel niet iedereen zich even gemakkelijk tot het onderwerp verhoudt, mag van bestuurders worden verwacht dat zij persoonlijke gevoelens niet de boventoon laten voeren bij het steunen van besluiten. Het onderwerp begraven lijkt geen geschikt thema voor politiek scores. Verwachte weerstand van omwonenden is soms al reden genoeg om een initiatief tot natuurbegraven niet te steunen. Inspraakprocedures rond bestaande natuurbegraafplaatsen laten echter zien dat vooral sprake is van het hardnekkige Nimby ('Not in my backyard'). Bestaande initiatieven konden ook rekenen op sympathie en steun van buurtbewoners. Meer bekendheid met de praktijk van het natuurbegraven lijkt een probaat middel tegen ongegronde vrees, zo leert ons de Engelse praktijk. Uiteindelijk zal de natuurbegraafplaats zelf de beste pleitbezorger zijn.

Fraaie natuurbegraafplaatsen zullen op termijn het draagvlak vergroten en het daarmee wellicht voor bestuurders aantrekkelijker maken om zich in te zetten voor kansrijke initiatieven.

Impressie 'Varend vaarwel in
het veenlandschap'.